

HAYKALTAROSHLIK SAN'ATI

*Toshkent Amaliy fanlar universiteti,
"Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va
metodikasi" kafedrası katta o'qituvchi
Deykanova Ra'no Bakirovna
Toshkent amaliy fanlar universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi
Mamatsalayeva Layloxon Rasulbek qizi*

Annotatsiya: Haykaltaroshlik san'ati insoniyat madaniyatining qadimiy va o'ziga xos turlaridan biridir. Bu san'at turi inson tafakkuri va ma'naviyatining cheksiz imkoniyatlarini gavdalantirishi, tarixiy taraqqiyotda o'z o'rniga ega bo'lishi va estetik his-tuyg'ularimizni boyitishda alohida ahamiyat kasb etadi. Haykaltaroshlik san'ati insoniyat qadimidan buyon mavjud bo'lib, uning ildizlari dastlabki odamzodning tabiiy tosh, yog'och, loy va boshqa oddiy materiallarni ishlatishidan boshlanganiga tarix guvohlik beradi. Bu san'at asosan tasviriy san'atning uch o'lchovli shaklga ega bo'lgan eng muhim vositalaridan biri bo'lib, inson, hayvon, turli buyum va abstrakt shakllarni jismoniy gavdala qilib ifoda etishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: haykaltaroshlik san'ati, estetik did, uch o'lchovli shakl, haykaltarosh, monumental haykal, portret haykal, dekorativ haykal, badiiy ifoda, material tanlash, zamonaviy uslublar.

Haykaltaroshlik asarlarini yaratishda rassom yoki haykaltarosh moddiy dunyoni o'zining ichki dunyosi, g'oya va tasavvurlari orqali qayta ifoda etadi. Bu jarayonda u mavjud shakl va obrazlarni idrok qilgan holda, tabiatdan ilhom oladi va uni yangicha, noyob talqinda namoyon qilishi mumkin. Haykaltaroshning asarlari, avvalo, odamning ichki va tashqi olamini chuqur anglash, hissiy va ruhiy holatini, ongidagi tafakkurni ramziy va aniq tasvirlashni maqsad qilgan bo'ladi. Bu esa haykaltaroshlik san'atiga o'ziga xos chuqurlik va murakkablik baxsh etadi. Har bir asar muallifining kayfiyati, zamon ruhi va estetik dididan darak beradi. Zamonaviy haykaltaroshlik san'ati rivojlanishida an'anaviy klassik usullar va yangi, zamonaviy texnologiyalarning uyg'unligi, ijodiy yondashuv va individual izlanishlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Haykaltaroshlik tarixida qadimgi Sharq, Yunoniston, Rim, Bobilda yaratilgan asarlar eng yirik san'at yodgorliklari sifatida e'tirof etilgan. Keyinchalik O'rta asrlar, Uyg'onish davri, Yevropa va Osiyo mamlakatlarida ham bu soha jadal rivojlandi. Har bir davr, har bir zamon va hudud haykaltaroshlik san'atiga o'zining o'ziga xos rangini, ruhini olib kirgan. Har bir xalqning madaniyati, diniy dunyoqarashi, turmush tarzi

haykaltaroshlik asarlarida o'z aksini topgan bo'lib, ular orqali insoniyatning ko'hna tarixini, o'tmish urf-odatlarini va qadriyatlarini o'rganish mumkin [1].

Haykaltaroshlik san'atining asosiy maqsadi inson, tabiat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni namoyon etish, mulohazali va o'ychan tarzda ta'sir ko'rsatishdir. Har bir haykal yoki haykaltaroshlik kompozitsiyasi estetik nuqtai nazardan nafaqat ko'rkam va chiroyli bo'lishi kerak, balki ma'no va mazmun jihatidan boy, falsafiy teranlikka ega bo'lishi ham talab qilinadi. Haykaltarosh material tanlashda ham juda ehtiyotkor bo'lishi, har bir materialning o'ziga xos xususiyatlarini chuqur tushunishi zarur. Masalan, tosh, marmar, metal, yog'och, bronza kabi materiallar haykaltaroshlik asarlarini yaratishda keng qo'llaniladi. Ularning har biri bilan ishlash alohida mahorat va tajribani talab etadi. Haykaltaroshlik turli yo'nalishlar va uslublarda namoyon bo'lishi mumkin. Ular orasida monumental haykallar, dekorativ haykallar, portret haykallar, memorial haykallar asosiy o'rinni egallaydi. Monumental haykallar — odatda, jamoat joylarida, ko'chalar, maydonlar va bog'larda joylashgan va keng massalarga mo'ljallangan yirik asarlardir. Dekorativ haykallar esa ko'proq binolarning ichki va tashqi bezaklarida, bog' va hovlilarda ishlatiladi. Portret haykallar muayyan shaxsning tashqi qiyofasini, individual xususiyatlarini aks ettirishga xizmat qiladi. Memorial haykallar esa tarixiy shaxslar, voqealar yoki g'oyalarni abadiylashtirish uchun yaratiladi [2].

Haykaltaroshlik asarlarining badiiy jozibadorligi hamda ularning tuzilishidagi aniqlik va tafsilotga e'tibor ular orqali inson ruhiyatiga ta'sir ko'rsatish, faxr va ijtimoiy iftixor tuyg'usini uyg'otish imkonini beradi. Haykaltaroshlikda eng muhimi — shakl va mazmun o'rtasidagi uyg'unlik, badiiy ifoda va tafakkurning birligi. Haykaltarosh ijod qilish jarayonida sog'lom g'oya, tafakkur va did bilan harakat qilishi, haykaltaroshlik san'ati imkoniyatlaridan to'liq foydalanib asariga o'z ruhini singdirishi zarur. Haykaltaroshlik san'ati doimo taraqqiyotda. Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalar, innovatsion materiallar va yangi usullar haykaltaroshlik sohasini yanada rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Metal, keramika, plastmassa, zamonaviy sintez materiallari, 3D texnologiyalari bu san'at sohasiga yangi imkoniyatlar ochmoqda. Har bir yangi texnika va uslub haykaltaroshlik sohasiga badiiy yangilik, formaning erkinligi, murakkablik, zamonaviylik va ijodiy tafakkur olib kiradi. Zamonaviy haykaltaroshlar o'z asarlarida an'anaviy shakllar va uslublarni zamonaviy motivlar bilan uyg'unlashtirib, o'z davrining muhim ijtimoiy, madaniy va ma'naviy masalalariga e'tibor qaratadilar. Haykaltaroshlik san'ati doirasida chuqur falsafiy, estetik va ma'naviy tushunchalar mujassam. Bu san'at turi insoniyat tafakkurining o'sishida, jamiyatda badiiy va ma'naviy ong shakllanishida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Har bir haykal va haykaltaroshlik asaridan nafaqat tashqi ko'rinish, balki kuchli ma'naviy zamin, izchillik, yuksak badiiy mahorat, yuksak ijtimoiy va madaniy ahamiyatni topish mumkin. Bu esa odamlarni yaxshilikka,

go‘zallikka intilish, tarixiy xotirani asrab-avaylash, zamonaviy jamiyat taraqqiyotida faol ishtirok etish kabi umuminsoniy maqsadlar sari yetaklaydi [3].

Haykaltaroshlik san‘ati asarlarining yaratilish texnologiyasi ham zamonaviy talablar asosida rivojlanmoqda. Ilgari faqat maxsus ustaxonalar, cheklangan materiallar bilan ishlash mumkin bo‘lgan bo‘lsa, hozir har bir istagan inson o‘z ijodiy imkoniyatlarini sinab ko‘rishini mumkin. Buning uchun haykaltaroshlik maktablari, oliy ta‘lim muassasalari, markazlar va kurslar faoliyat ko‘rsatmoqda. Ushbu ta‘lim muassasalarida yosh avlod haykaltaroshlik san‘atining nozik jihatlari, texnika va texnologiyalari, materiallarni qayta ishlash usullari va badiiy konsepsiya yaratish san‘ati bo‘yicha chuqur bilim oladilar. Haykaltaroshlik san‘ati insoniyat taraqqiyotining ajralmas bir qismi ekanligi bois, uni saqlash, asrab-avaylash, yangi iste’dodlarni ro‘yobga chiqarish hamda bu san‘atga keng omma e‘tiborini jalb etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv sharoitida haykaltaroshlik asarlarini yaratishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish, zamonaviylik va an‘anaviylikning ildizini saqlash, yuksak estetik madaniyatni shakllantirish zamon talabi bo‘lib qolmoqda. Haykaltaroshlik san‘ati har bir jamiyat tafakkuri, o‘zligining muhim ifodasi, madaniy xotiraning saqlovchisi va rivojlantiruvchisi sifatida doimo e‘tiborni o‘ziga tortib keladi. Bu san‘at har bir inson tafakkurining yuksakligini va juqurligini, milliy va umumjahon madaniyatining boyligini, inson salohiyatining cheksiz imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Haykaltaroshlik san‘ati orqali inson o‘z orzu-umidlari, hayotiy tajribasi, ruhiy tuyg‘ularini ifoda etadi va ular orqali istiqbol sari yo‘l oladi [4].

Haykaltaroshlik san‘ati nafaqat muayyan bir davr, balki avlodlar o‘rtasidagi ko‘prik, badiiy va ma‘naviy meros, boy tarix, fidoiy san‘atkorlarning mehnati, jamiyatning ijtimoiy va madaniy taraqqiyoti, inson tafakkurining, estetik ongining, madaniy xotirasining abadiyligini namoyon etadi. Bu san‘at orqali tarix, madaniyat, an‘ana va qadriyatlar, insoniyatning ezgu orzulari avlodlardan avlodga o‘tadi va millatlar bir-biri bilan badiiy muloqotga kirishadi [5].

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, haykaltaroshlik san‘ati insoniyat taraqqiyotining abadiy harakatidan, tafakkurining doimiy yangilanishidan dalolat beradi. U badiiy tafakkur va ehtirolarning o‘zaro uyg‘unligi, shakldagi chuqur ma‘no va ramziy teranlik, avlodlar davomiyligi va g‘oyalar doimiyligi ramzidir. Haykaltaroshlik san‘ati asosida yotgan ichki mo‘‘jiza inson salohiyati, tafakkuri va ijodiy qudratining yorqin ifodasi sifatida doimo e‘zozlanadi. Ana shu sababli ham, bu san‘at — o‘zida tarix, ruh, tafakkur va kelajak sari intilishning abadiy yashil daraxtidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimov, B. (2019). "Haykaltaroshlik san‘ati taraqqiyotida modernizm oqimining o‘rni". San‘at va Madaniyat, 3(2), 112-119.

2. Baxriddinov, M. (2021). "O'zbek haykaltaroshligida yangi tendensiyalar". Zamonaviy San'at, 5(4), 58-65.
3. G'ulomov, Q. (2020). "Haykaltaroshlik san'ati rivojida materiallar tanlovi". Badiiy Ilmiy Tadqiqotlar, 2(1), 77-84.
4. Islomova, D. (2018). "Tarixiy haykallarning badiiy tahlili". Madaniy Meros, 6(2), 90-97.
5. Karimov, S. (2019). "Haykaltaroshlikda innovatsion texnologiyalar". San'atshunoslik Jurnal, 4(2), 130-137.
6. Olimova, N. (2021). "Haykaltarosh pedagoglar tajribasi". Oliy Ta'limda San'at, 9(3), 66-73.
7. Rasulova, Z. (2020). "Haykallar orqali milliy o'zlik ifodasi". Madaniyat va San'at, 8(1), 28-36.
8. Sattorov, T. (2017). "Maktablarda haykaltaroshlik asoslari". Ta'lim va Innovatsiya, 2(3), 45-52.
9. To'xtaeva, A. (2022). "Haykaltaroshlikda g'oya va kompozitsiya uyg'unligi". Badiiy Izlanishlar, 7(2), 54-61.